

Akkaya, B. (2023). Lise Öğrencilerine Göre Öğretmen Davranışlarında Toplumsal Cinsiyet, *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 14(51), 36-59.

DOI: <http://dx.doi.org/10.35826/ijoess.3229>

Makale Türü (ArticleType): Araştırma Makalesi

ISSN: 2146-1961

LİSE ÖĞRENCİLERİNE GÖRE ÖĞRETMEN DAVRANIŞLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET *

Burcu AKKAYA

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Eskişehir, Türkiye, akkaya.eyt@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4571-9065

Gönderim tarihi: 04.12.2022

Kabul tarihi: 18.02.2023

Yayın tarihi: 01.03.2023

ÖZ

'Dişi' veya 'er' cinsiyetlerin rol ve davranışlarının, toplumun beklentilerine uygun şekilde ayrıştırılarak 'kadın' veya 'erkek' kişilere dönüştürülmesi anlamına gelen toplumsal cinsiyet bu araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Lise öğrencilerinin, öğretmen davranışlarında toplumsal cinsiyete ilişkin görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırma nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 eğitim öğretim yılında Eskişehir ili merkez ilçelerinde bulunan kamuya bağlı liselerde öğrenim gören öğrencilerden maksimum çeşitlilik örnekleme ile seçilen 80 katılımcı oluşturmaktadır. Araştırma verileri araştırmacı tarafından geliştirilen yarı-yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile toplanmıştır. Veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre toplumsal cinsiyet rol kalıpları çoğunlukla kısıtlayıcı/baskılayıcıdır ve bu kalıplar toplumda cinsiyet ayrımcılığının temelini oluşturmaktadır. Ayrıca bireyler toplumdaki dışlanma, kabul görmeme ve kınanma endişesi ile toplumun kendilerine uygun gördüğü cinsiyet rollerini kabul etmektedir. Katılımcıların tamamı öğretmenlerin toplumsal cinsiyet rol kalıplarını içeren davranışlar sergilediği görüşündedir. Ayrıca bu kalıpları içeren öğretmen davranışları öğrencilerin cinsiyetlerine göre farklılaşmaktadır. Bu bağlamda öğretmenler; kız öğrencilere en çok oturma şekline, kadına uygun görülen voleybol gibi spor dallarıyla ilgilenmelerine, küfürlü konuşmalarına, erkek gibi davranmalarına, saçlarını erkek gibi kısacık kestirmemelerine yönelik söylem ve davranışlarda; erkek öğrencilere ise en çok sakız çiğnememelerine/dedikodu yapmamalarına/takı takmamalarına/pembe renk ve dar kıyafetler giymemelerine, erkek sporu olarak görülen futbol gibi spor dallarıyla ilgilenmelerine yönelik söylem ve davranışlarda bulunmaktadır. Ayrıca katılımcı görüşlerine göre; bireysel çaba ile çevreyi bilinçlendirme, ailede ve okulda bireyleri yetiştirme, halk eğitimleri, öğretim programlarının toplumsal cinsiyet farkındalığı oluşturacak şekilde düzenlenmesi, öğretmenlerin eğitilmesi, yaptırım uygulanması gibi uygulamalarla toplumsal cinsiyet rol kalıplarını ortadan kaldırmak mümkündür. Öğretmenlerin sergilediği toplumsal cinsiyet davranışlarının öğrenciler üzerinde olumlu veya olumsuz etkileri olabileceğini, toplumsal cinsiyet rollerinin okullarda öğretmenler tarafından yeniden üretilebileceği ya da önlenebileceğini söylemek mümkündür. Bu nedenle öğretmenlerin toplumsal cinsiyet farkındalığını kazanacakları şekilde hizmet öncesinde ve hizmet içinde eğitime tabi tutulmaları önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Toplumsal cinsiyet, cinsiyet rolleri, cinsiyet kalıpyargıları, cinsiyet ayrımcılığı.

* Bu araştırma aynı başlıkla Uluslararası Eğitim ve Bilim Kongresi'nde (INCES), Antalya (27-30 Ekim 2022), sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

GENDER IN TEACHER BEHAVIOR ACCORDING TO HIGH SCHOOL STUDENTS****ABSTRACT**

This research focuses on gender, meaning that the roles and actions of "feminine" and "masculine" genders are distinguished by societal expectations and turned into "female" or "male" individuals. This qualitative study intends to elucidate the opinions of high school students on gender differences in teacher behavior. The research study group comprises of 80 participants drawn from the students attending public high schools in the central regions of Eskişehir during the academic years 2022–2023. The researcher devised a semi-structured interview form to collect data for the study. The data were analyzed using the method of content analysis. According to the research findings, most gender role preconceptions are restrictive/repressive, and these stereotypes constitute the foundation of gender discrimination in society. In addition, individuals adopt the gender roles that society deems proper for them out of fear of social exclusion, rejection, and condemnation. All participants agree that teachers display gender-stereotyped behaviour. Moreover, instructor behaviors including these patterns vary according to the gender of the students. Teachers encourage female students to conduct and speak in a particular manner, to sit in a particular manner, to be interested in sports such as volleyball that are deemed appropriate for women, not to use abusive language, not to act like males, and not to cut their hair as short as men. On the other hand, male students engage in actions and speak in a particular manner regarding not chewing gum, gossiping, not wearing jewelry, not wearing pink, and wearing tight clothing. In addition, according to participant feedback, it is possible to eliminate gender role stereotypes through practices such as raising environmental awareness through individual effort, educating the public, arranging education programs to promote gender awareness, training teachers, and imposing sanctions. It is feasible to suggest that instructors' gender behavior can have either positive or harmful consequences on their students, and that these gender roles can be replicated or stopped in schools by teachers. For this reason, it is important for teachers to receive pre-service and in-service training so that they can gain gender awareness.

Keywords: Gender, gender roles, gender stereotypes, gender discrimination.

** This research was presented with the same title as an oral presentation at the International Education and Science Congress (INCES), Antalya (27-30 October 2022).

GİRİŞ

“Cinsiyet” ve “toplumsal cinsiyet” kavramlarını anlamdaş kabul ederek, birbirinin yerine kullanma gibi yanlış bir varsayım vardır. Oysaki bu iki kavram gerek kaynak gerek kapsam gerekse de özellik açısından birbirinden çok farklıdır ve bu nedenle de birbirine zıt şekilde konumlanır. İlk olarak “cinsiyet (sex)” kavramının kaynağı doğadır. Başka bir deyişle cinsiyet, doğal yollardan gerçekleşen bir tür seleksiyonu ifade eder. Bu seleksiyon doğal yollardan bireylerin ‘dişi’ veya ‘er’ oluşuna neden olan bir takım fiziksel ve biyolojik farklılıklar içerir. Dolayısıyla cinsiyet kavramı; bireyler arasındaki doğal, genetik, biyolojik ve fiziksel farklılıkları vurgulamak amacıyla kullanılmalıdır.

Cinsiyet kavramının ortaya koyduğu ‘dişi’ veya ‘er’ kişilerin buldukları toplum ve o toplumda hâkim olan kültüre uygun şekilde ‘kadın’ veya ‘erkek’ kişilere dönüştürülmesi ise “toplumsal cinsiyet (gender)” kavramıyla ilintilidir. Bu dönüşüm başta doğa kaynaklı gerçekleşen doğal farklılığın sonradan belli kalıplara uygun şekilde bölünerek yapay şekilde farklılaştırılmasından başka bir şey değildir. Başka bir deyişle doğal şekilde ayrışan cinsiyet, belli kalıplar aracılığı ile yapaylaştırılır ve bu yapaylaştırma sonucu oluşan gruplar toplumsal cinsiyet kavramını verir. Kaynak, kapsam ve özellik açısından cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki farklar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Farkı

	Cinsiyet	Toplumsal Cinsiyet
Kaynak	Doğa-genetik	Toplum
Kapsam	Cinsel organ, dış görünüş gibi gözlemlenebilir biyolojik ve fiziksel farklılıkları ifade etmede kullanılır. Er ya da dişi olmayı anlatır.	Toplumun istediği ve onayladığı kadınısı/erkeksi özellik/rol/davranış gibi kalıpları ifade etmede kullanılır. Kadın ya da erkek olmayı anlatır.
Özellik	Doğal, değişmez, bağlamdan bağımsız	Yapay, değişken, bağlamsal

Tablo 1’de görüldüğü üzere cinsiyet doğal, değişmez olanla ilgilidir bu nedenle de zaman, mekân, kültür gibi faktörlerden bağımsızdır. Toplumsal cinsiyet ise yapay ve tamamen bağlamsaldır. Daha ayrıntılı bir ifade ile toplumsal cinsiyet kalıpları toplum tarafından belirlenir. Bu nedenle de kalıplar toplumlar arasında farklılıklar gösterebilir. Aynı ülke, aynı kent hatta aynı semte bile toplumsal cinsiyet kalıpları arasında farklılıklar gözlemlenmek mümkündür. Mekâna benzer şekilde zaman unsuru da toplumsal cinsiyet kalıpları üzerinde etkilidir. Toplum tarafından önceleri kadına uygun görülmemeyen bir rol veya davranış sonraları kabul gören bir kalıba dönüşebilir. Bu ifadeyi tersten okumak da mümkündür.

Görüldüğü üzere, Kara’nın (2015) da belirttiği gibi ‘dişi’ ve ‘er’ in, ‘kadın’ ve ‘erkek’e dönüştürülmesi toplumsal cinsiyet kavramı ile ilgilidir. Akdöl’e (2009) göre bu kavram, kadın ve erkeklere ait zihinsel/duygusal niteliklerin, rollerin, davranışların vb. toplum tarafından ayrıştırılmasını ifade eder. Cinsiyet ise hormon, kromozom, iç ve dış organlar vb. açısından ortaya çıkan biyolojik farklılıkları gösterir (Nobelius, 2004). Yani toplumsal cinsiyet yapay bir gruplandırma (Bhasin, 2014).

Özetle cinsiyet; bireyler arasında biyolojik ve fiziksel farklılıklara neden olan ve doğuştan getirilen dişilik/erliktir. Toplumsal cinsiyet ise doğal farklılıklardan kaynaklı dişi ya da erleri yapay kalıplar aracılığı ile toplumun istek ve

beklentilerine uygun şekilde sosyalize etmektir. Toplumsal cinsiyet; kadın ve erkeklerin zihinsel ve duygusal özelliklerinin, rol ve davranışlarının vb. toplumun istek ve beklentilerine uygun şekilde ayrıştırılmasıdır. Bu ayrıştırmayı, bireylerin cinsiyet ayrımcılığı temelinde yaşamın her alanında gözlemlemek mümkündür. Örneğin henüz anne karnındayken bebeklere cinsiyetine göre mavi-pembe kıyafetler hazırlanması, kız çocuklarının ev işleri konusunda ailede eğitilmesi, mesleklerin kadın mesleği-erkek mesleği şeklinde ayrılması, sosyal hayatta mekânların yine cinsiyet temelinde kadın mekânı-erkek mekânı ayrımına tabi tutulması bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Toplumsal cinsiyet rol kalıpları dışıl özelliklerin kadınlarda, eril özelliklerin ise erkeklerde bulunmasını gerektirmektedir. Bu rol kalıpları birbirinden katı şekilde ayrılmakta aynı zamanda da birbirleriyle karşıtlık ilişkisi göstermektedir. Buna göre pasif ve bağımlı olma, duygusal olma, merhametli ve yardımsever olma gibi dışıl özellikler kadınlardan beklenen toplumsal cinsiyet rollerini; aktif ve bağımsız olma, rasyonel olma, saldırgan ve hırslı olma gibi eril özellikler ise erkeklerden beklenen toplumsal cinsiyet rollerini oluşturmaktadır (Bacacı-Varoğlu, 2007).

Okulu toplumun eğitim-öğretim ortamlarına izdüşümü olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü aileden başlayarak çeşitli sosyal çevrelerde sosyalleşen bireyler, bu sosyalizasyon sürecinde öğrendikleri bilgi, beceri, deneyim ve rol kalıplarını okula yansıtırlar. Bu durum elbette ki eğitim işgörenleri olarak öğretmenler için de geçerlidir. Dolayısıyla öğretmen davranışlarında topluma ait toplumsal rol kalıplarını gözlemlemek mümkündür. Rol model olarak öğretmenlerin sergilediği davranışların öğrenciler üzerindeki etkisi düşünüldüğünde; öğretmenlerin sergilediği toplumsal cinsiyet davranışlarının öğrenciler üzerinde olumlu veya olumsuz etkileri olabileceğini, toplumsal cinsiyet rollerinin okullarda öğretmenler tarafından yeniden üretilebileceği ya da önlenebileceğini söylemek mümkündür. Nitekim araştırmalar okul örgütlerinin ve öğretmenlerin toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını yeniden üretilmesine aracılık ettiğini ve öğrenci davranışlarını önemli düzeyde etkilediğini ortaya koymuştur. Örneğin bir araştırmada öğretmenlerin toplumsal cinsiyet unsuru içeren davranışlarının öğrenci davranışlarına önemli düzeyde etkisi olduğu saptanmıştır (Todor, 2010). Başka bir araştırmada öğretmenlerin cinsiyet ayrımcılığı temelinde davranarak öğrenci davranışlarına etki ettiği belirtilmiştir (Meece ve Daniels, 2008). Torun (2002) da benzer şekilde öğretmenlerin kız öğrencilere ayrı erkek öğrencilere ayrı davranma tutumlarının öğrencileri önemli düzeyde etkilediğini rapor etmiştir.

Görüldüğü gibi öğretmenlerin, okulun ve eğitsel ortamların öğrencilerin toplumsal cinsiyet algıları üzerinde etkili olacağı aşikârdır ve bu nedenle de özellikle öğrencilerle birebir zaman geçiren öğretmenlerin davranışlarının toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmesi önemlidir. Bunlara ilaveten alanyazın taramasında toplumsal cinsiyeti konu edinen araştırmalarda çoğunlukla; (i) okul öncesi eğitim kurumlarında gerçekleştirildiği ve okul öncesi öğrencilerinin veya velilerinin davranışlarının irdelendiği (Brooker ve Ha, 2005; Cahill ve Adams, 1997; Chick, Heilman-Houser ve Hunter, 2002; Cowan ve Hoffman, 1986; Cramer ve Skidd, 1992; Güney, 2012; Ling Chen ve Rao, 2011; Massaro, 2012; Ünlü, 2012) ya da (ii) ders kitaplarının incelendiği (Aydilek-Çiftçi, 2011; Gürşimşek ve Günay, 2005; Kösel, 2009; Özkan, 2013; Topal, 2012; Trepanier-Street ve Romatowski, 1999) görülmüştür.

Yukarıda açıklanan nedenlerden ötürü alanyazında ortaöğretim kademesinde öğrenim gören öğrencileri hedef kitle olarak alan ve onların görüşlerine göre öğretmen davranışlarını irdeleyen araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu araştırma bu boşluğu doldurmayı hedeflediğinden önemlidir. Ayrıca öğretmenlerin davranışlarında toplumsal cinsiyet rol kalıplarının ortaya çıkarılması, çözüm önerileri geliştirilmesine de olanak sağlayacaktır. Dolayısıyla araştırma, toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının ortadan kaldırılmasına olanak sağlayacağından da önemlidir. Bu araştırmanın problemi Türkiye’de bulunan kamu liselerinde öğrenim gören öğrencilerin görüşlerine göre, öğretmenlerin sergilediği toplumsal cinsiyet davranışlarının ve bu kalıpyargıların çözümünün ne olduğudur.

Bu araştırmanın amacı; Türkiye’de bulunan kamuya bağlı liselerde öğrenim gören öğrencilerin, öğretmen davranışlarında toplumsal cinsiyete ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Lise öğrencileri toplumsal cinsiyet kavramını nasıl tanımlamaktadır?
2. Lise öğrencilerinin görüşlerine göre toplumun kadından beklediği toplumsal cinsiyet rolleri nelerdir?
3. Lise öğrencilerinin görüşlerine göre toplumun erkekten beklediği toplumsal cinsiyet rolleri nelerdir?
4. Lise öğrencilerinin görüşlerine göre öğretmenlerin davranışlarında toplumsal cinsiyet rol kalıplarını destekleyici unsurlar bulunmakta mıdır?
5. Lise öğrencilerinin görüşlerine göre öğretmenlerin toplumsal cinsiyet rol kalıplarını destekleyici söylem veya davranışları nelerdir?
6. Lise öğrencileri toplumsal cinsiyet rol kalıplarını desteklemekte midir?
7. Lise öğrencilerinin görüşlerine göre toplumsal cinsiyet kalıpyargıları nasıl önlenebilir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırmada nitel araştırma paradigması dâhilinde kullanılan temel nitel araştırma deseni benimsenmiştir. Temel nitel araştırma deseninde araştırmacılar; insanların hayatlarını yorumlama, dünyalarını inşa etme ve deneyimlerine anlam katma biçimleriyle ilgilenirler. Bu tür araştırmalarda birincil amaç bu anlamları ortaya çıkarmak ve yorumlamaktır (Merriam, 2009). Bu araştırmada; kamuya bağlı liselerde öğrenim gören öğrencilerin, öğretmenlerin davranışlarını toplumsal cinsiyet bağlamında nasıl gözlemledikleri ve anlamlandırdıkları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda öğrenci görüşlerine ihtiyaç duyulmuş, alınan görüşler benzerlik ve farklılık açısından değerlendirilmiş, ortak kategorilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle araştırmanın bu aşamalarına sağlıklı şekilde cevap verebilecek olan nitel araştırma tasarımı kullanılmıştır. Ayrıca Merriam ve Tisdell'in (2016) de belirttiği temel nitel araştırma deseninin, diğer alanlarda olduğu gibi eğitimde de en sık kullanılan nitel araştırma desenlerinden biri olması bu araştırmada desen seçiminde etkili olmuştur. Bu araştırma için Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Alt Etik Kurulundan 21.11.2022 tarih ve 20-255 sayılı etik kurul izni alınmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmaman katılımcılarını, Eskişehir ilinde bulunan kamuya bağlı Anadolu Liseleri'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrenciler belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden "maksimum çeşitlilik" örnekleme kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme durumların/olayların derinlemesine incelenmesine, olgu ve olayların keşfedilmesine ve açıklanmasına olanak sağlamaktadır (Patton, 1987'den aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2011). Maksimum çeşitliliğe dayalı örnekleme oluşturmada ise amaç, genelleme yapmak yerine çeşitlilik gösteren durumlar arasında ortak olguların olup olmadığını tespit etmeye çalışmak ve problemin farklı boyutlarını ortaya koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Bu araştırmanın çalışma grubunu; cinsiyet, yaş, sınıf, anne öğrenim düzeyi, baba öğrenim düzeyi, annenin çalışma durumu ve babanın çalışma durumu değişkenleri ele alınarak maksimum çeşitliliği sağlama amacıyla seçilen 80 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrenciler ve veliler okul idaresi aracılığı ile daha önceden bilgilendirilmiş ebeveynleri kabul eden öğrencilerden gönüllü ve istekli olanlar çalışmaya dâhil edilmiştir. Katılımcılardan ses kaydı almak için izin istenmiş, tamamı kayıt alınmasında sakınca olmadığını belirtmiştir. Katılımcılara ait demografik bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler	Kategoriler	n	%
Cinsiyet	Kız	54	67,5
	Erkek	26	32,5
Yaş	14	20	25
	15	20	25
	16	20	25
	17	20	25
	9	20	25
Sınıf	10	20	25
	11	20	25
	12	20	25
Anne öğrenim düzeyi	Okumaz-yazmaz	1	1,25
	İlkokul	25	31,25
	Ortaokul	13	16,25
	Lise	31	38,75
	Üniversite	10	12,5
	Yüksek lisans	-	-
Baba öğrenim düzeyi	Doktora	-	-
	Okumaz-yazmaz	0	-
	İlkokul	5	6,25
	Ortaokul	14	17,5
	Lise	44	55
	Üniversite	14	17,5
Annenin çalışma durumu	Yüksek lisans	3	3,75
	Doktora	-	-
	Çalışıyor	27	33,75
	Çalışmıyor	53	66,25
Babanın çalışma durumu	Çalışıyor	79	98,75
	Çalışmıyor	1	1,25
Tüm değişkenler için toplam		80	100

Tablo 2’de görüldüğü üzere araştırmada 54’ü kız ve 26’sı erkek olmak üzere toplam 80 öğrenciden görüş alınmıştır. Her sınıf seviyesinden eşit sayıda (n=20) katılımcı dâhil edildiğinden yaş grubu dağılımları da eşittir. Katılımcıların demografik özellikleri; anne öğrenim düzeyi değişkeni açısından incelendiğinde, yalnızca bir katılımcının annesinin okumaz-yazmaz olduğu ve lisansüstü düzeyde öğrenim gören anne olmadığı görülmüştür. Katılımcı anneleri çoğunlukla lise mezunu (n=31) ve ilkokul mezunudur (n=25). Baba öğrenim düzeyi değişkenine göre; okumaz-yazmaz baba bulunmamaktadır. Annelere benzer şekilde babaların çoğunluğu yine lise mezunudur (n=44). Lisansüstü öğrenim gören baba sayısı ise az olmakla birlikte üçtür. Katılımcıların anneleri çoğunlukla (n=53) herhangi bir işte çalışmamaktadır. Babaların ise neredeyse tamamı (n=79) bir işte çalışmaktadır. Dolayısıyla katılımcıların çoğunlukla ortaöğretim düzeyinde eğitim almış, çoğunlukla ev hanımı anne ve çoğunlukla çalışan babaların çocukları olduğu söylenebilir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada, katılımcıların görüşlerini derinlemesine inceleyip ortaya koymak için yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmeler için araştırmacı tarafından araştırmının alt amaçlarına yönelik verileri elde etmek üzere yarı yapılandırılmış görüşme formu (Lise Öğrencilerine Göre Öğretmen Davranışlarında Toplumsal Cinsiyet Görüşme Formu) geliştirilmiştir. Görüşme formunda yer alan sorular, araştırmacı tarafından ilgili literatür taraması yapılarak, açık ve anlaşılabilir olmasına dikkat edilerek hazırlanmıştır. Görüşme formunda toplumsal cinsiyet kavramının tanımını, kadın ve erkekte beklenen toplumsal cinsiyet rollerini, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının ortadan kaldırılabilmesine ilişkin çözüm önerilerini ortaya çıkarmaya yönelik sorular yer almaktadır. Görüşme formunda yer alan soruların kapsam geçerliğini sağlamak için uzman¹ görüşüne başvurulmuş ve dönütler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra forma son hali verilmiştir. Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcılara ait kişisel bilgiler (cinsiyet, yaş, sınıf, anne öğrenim düzeyi, baba öğrenim düzeyi, annenin çalışma durumu, babanın çalışma durumu), ikinci bölümde ise katılımcıların, öğretmen davranışlarında toplumsal cinsiyete ilişkin görüş ve önerilerini ortaya çıkarmaya yönelik sorulara yer verilmiştir.

Verilerin Analizi

Görüşme yoluyla elde edilen veriler önce deşifre edilerek yazılı metin haline getirilmiş, daha sonra bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Verilerin analizinde, içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada, görüşlerin belirtilme sıklıkları tespit edilmiş, benzerlik ve farklılıklar yorumlanmıştır. Katılımcıların görüşlerinin kategorilere ve alt kategorilere göre dağılımının frekans (sıklık) değerleri tablolar halinde verilmiştir. Bulguların yorumlanması aşamasında daha somut ve açıklayıcı olması amacıyla görüşme dökümlerinden doğrudan alıntılara da yer verilmiştir. Katılımcıların görüşleri araştırmacı dışındaki bir uzman² tarafından kodlanarak görüş birliği tespit edilmiş ve güvenilirlik test edilmiştir. Görüşmelerin güvenilirliğini hesaplamak için Miles ve Huberman’ın (1994) önerdiği güvenilirlik formülü kullanılmış ve kodlamaların güvenilirliği %86 olarak hesaplanmıştır.

¹ Prof. Dr. Şakir ÇINKIR, Doç. Dr. Ömür ÇOBAN

² Dr. Aysun BAY DÖNERTAŞ

BULGULAR

Katılımcıların öğretmen davranışlarında toplumsal cinsiyete ilişkin görüşlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu araştırmada elde edilen bulgular aşağıda ayrı başlıklar altında verilmiştir.

Katılımcıların “Toplumsal Cinsiyet” Kavramının Tanımına İlişkin Görüşleri

Araştırma kapsamında katılımcılardan toplumsal cinsiyet kavramını tanımlamaları istenmiştir. Katılımcıların yaptıkları tanımlar kategorilere ayrılarak Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Tanımlamaları

Kategoriler	Görüşler	Görüş Sayısı	f
Kısıtlayıcı/baskılayıcı	<ul style="list-style-type: none"> Bireyleri rahatsız etmek ve kısıtlamak (Ö1, Ö3, Ö52, Ö55) Bireylerin tercih ve düşüncelerine karışmak (Ö5, Ö30) Kadın ve erkeklerin neyi yapıp yapamayacağına karar veren saçma bir düşünce (Ö6) İnsanları kalıplaştırmak (Ö7, Ö31, Ö32, Ö44, Ö79) Toplumun cinsiyetler üzerinde görmek istediği görüntü (Ö8, Ö57) Toplumun kadın ve erkekte beklediği kalıplaşmış davranışlar (Ö9, Ö10, Ö12, Ö16, Ö25, Ö37, Ö38, Ö39, Ö43, Ö46, Ö48, Ö51, Ö56, Ö64, Ö67) İnsanlara dayatılan saçmalıklar (Ö14, Ö47, Ö63) İnsanların doğuştan gelen cinsiyetlerine göre bazı kurallara uymaya zorlanması (Ö15, Ö33, Ö36, Ö54) Cinsiyetlere yüklenen roller (Ö17, Ö19, Ö20, Ö35, Ö40, Ö80, Ö42, Ö62) Biyolojik cinsiyetlere toplum tarafından giydirilen kalıplar (Ö23, Ö34, Ö58, Ö60, Ö61) Kadın ve erkeğe yüklenmiş ikiyüzlü roller (Ö41) Cinsiyetlere baskı yapılması (Ö49, Ö50, Ö69, Ö74, Ö77) İnsanları bir kalıba sığdırma ve yenilikçiliğe uygulanan baskının birleşmesinden oluşan genelleme (Ö65) Kadın ve erkek rollerine yönelik tabulaşmış düşünceler (Ö66) Toplumun kadın ve erkeğe yakıştırdığı davranışlar (Ö70, Ö72, Ö73, Ö76, Ö78) 	15	62
Ayrıştırmacı	<ul style="list-style-type: none"> Cinsiyetlerin farklı görüş ve batıl inançlara dayanarak eşitsiz şekilde bölünmesi (Ö2) Toplumda renk ve meslek gibi birçok şeyin cinsiyete göre ayrılması (Ö18) Cinsiyete göre yargılama (Ö21) Erkeklerin kadınlardan daha önemli olduğunu savunan düşünce yapısı (Ö26) İnsanlara kadın ve erkek olarak bazı konularda ayırım yapmak (Ö53) Toplumun cinsiyete göre ayırım yapması (Ö59) Erkeklerin üstün görülmesi, kadınların aşağılanması ile yapılan ayrımcılık (Ö68) İnsanları kadın ve erkek diye ayırarak muamele etmek (Ö71) 	8	8
Kınayıcı	<ul style="list-style-type: none"> Cinsiyete göre ayıplamak/kınamak (Ö4, Ö13) Bireylerin hissettiği gibi davrandığında toplum tarafından yargılanması (Ö11) Toplumun, belirlediği katı kurallara uymayan bireyleri cezalandırması (Ö22) Toplum tarafından rencide edilmemek için kabul edilen kalıplar (Ö24) Bireylerin tercihleri, karakterleri, cinsiyetleri nedeniyle aşağılanması (Ö27, Ö29) İnsanlara cinsiyetlerine göre zorbalık yapılması (Ö28) Yapmadığımız zaman ayıpladığımız, terbiyesizlikle suçlandığımız davranışların bütünü (Ö45) Toplumda ayıpmış gibi gösterilip her nesilde devam ettirilen davranışlar (Ö75) 	8	10
TOPLAM		31	80

Tablo 3'te görüldüğü üzere katılımcıların tamamı *toplumsal cinsiyet* kavramına ilişkin bir tanım yapmıştır ve bu tanımlar (i) *kısıtlayıcı/baskılayıcı*, (ii) *ayrıştırıcı* ve (iii) *kınayıcı* olmak üzere üç temel kategoriye ayrılmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu (n=62) toplumsal cinsiyetin *kısıtlayıcı/baskılayıcı* olduğuna işaret eden ifadeler kullanmışlardır. *Kısıtlayıcı/baskılayıcı* kategorisinde birbirinden farklı 15 görüş tespit edilmiştir. Bu kategoride en sık yapılan tanımlama (n=15) "Toplumun kadın ve erkekten beklediği kalıplaşmış davranışlar" tanımlamasıdır. Bu tanımlamayı "Cinsiyetlere yüklenen roller" (n=8) tanımlaması izlemektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin; insanı kalıplaştırdığını, biyolojik cinsiyetlere giydirilen kalıplarla ortaya çıktığını, cinsiyetlere baskı içerdiğini, toplumun kadınlara/erkeklerle yakıştırdığı davranışlar olduğunu ifade eden ise 5'er katılımcı bulunmaktadır. Bunlara ilaveten "Kadın ve erkeğe yüklenmiş ikiyüzlü roller" ve "İnsanları bir kalıba sığdırma ve yenilikçiliğe uygulanan baskının birleşmesinden oluşan genelleme" birer katılımcı tarafından ifade edilmiş olsa da oldukça dikkat çekici tanımlamalardır. Daha açıklayıcı olması amacıyla katılımcıların ifadelerinden birkaçı aşağıda verilmiştir.

"... Toplumsal cinsiyet ikiyüzlü rollerdir aynı annemle babam gibi... Evi geçindirmesi gereken kişinin erkek olduğunu söylüyorlar. O yüzden abim mutlaka iş sahibi olmalıymış ama ben olmasam da olurmuş. Ama annem çalışıyor evi geçindirmede babama yardım ediyor. Babamsa sadece evi geçindiriyor. Anneme en ufak bir yardımı yok..." (Ö41)

"...Toplumsal cinsiyet büyük bir çaba. Ama çok yanlış yönde uygulanan bir çaba. Bir kere kesinlikle yeniliğe, değişime tahammülü yok toplumdaki insanların. Onun yerine belli başlı kurallar var herkes onlara uygun ona göre giyinsin, konuşsun, ona göre davransın, kadınsa ağlasın erkekse ağlamasın aman sakın. O yüzden toplumsal cinsiyet insanları bir kalıba sığdırma ve yenilikçiliğe uygulanan baskının birleşmesinden oluşan bir genelleme. Çok yanlış ..." (Ö65)

"... Toplumun bazı kalıpları var rahatsız edici ve insanları kısıtlayan. Hepsi birbirinden saçma ve anlamı yok. Bazı beklentileri var insanların illa olması ve uyulması gerekiyor. Bu kalıplara sokuyorlar bizi hepimiz fabrika çıkışı gibi aynı olmak zorundayız. Kalıp sabun gibi ya da kesme şeker ama tatlı değil..." (Ö16)

Tablo 3'te de görüldüğü gibi *ayrıştırıcı* kategorisinde 8 öğrenci 8 farklı toplumsal cinsiyet tanımı yapmıştır. Buna göre bir katılımcı toplumsal cinsiyetin, cinsiyetlerin farklı görüş ve batıl inançlara dayanarak eşitsiz şekilde bölünmesi olduğu görüşündedir. Benzer şekilde bir katılımcı da toplumsal cinsiyetin renk ve meslek gibi birçok şeyin cinsiyete göre farklılaştığını düşünmektedir. Bunlara ilaveten bu kavramın; cinsiyet temelinde yargılama içerdiğini, erkeklerin üstün görülmesine neden olduğunu, kadın ve erkeğe bazı konularda aynı davranılmamasına neden olduğunu, insanlara cinsiyet temelinde bir ayırım içerdiğini düşünen ve bu bağlamda tanım yapan yine birer katılımcı bulunmaktadır. Daha açıklayıcı olması amacıyla katılımcı ifadelerinden birkaçı aşağıda sunulmuştur.

“...Toplumda renk ve meslek gibi birçok şeyi cinsiyete göre ayırıyorlar. Mesela kadın taş ocağında çalışamaz derler. Bence bu denmemeli. Çünkü kadın isterse yapar. Fiziki gücü yetmiyorsa da bunu kendisinin fark etmesi ve o işi seçmemesi gerekir. Bir yasaktan ötürü değil...” (Ö18)

“... Toplumsal cinsiyet saçmalık. Farklı düşünceler var ve toplumumuzun bir türlü vazgeçemediği batıl inançları var. Bunları birleştiriyorlar ve bunlara dayanarak cinsiyetleri bölüyorlar. Bu bölüşme sonucu paylar eşit değil yalnız...” (Ö2)

Tablo 3’te görüldüğü üzere 10 katılımcının ürettiği 8 farklı toplumsal cinsiyet tanımı *kınayıcı* kategorisine kodlanmıştır. Bu kategorideki görüşlere göre; katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirmediklerinde kınanacaklarını, toplumdan dışlanacaklarını ifade etmeleri oldukça dikkat çekicidir. Katılımcılar toplumsal cinsiyetin kınayıcı olduğunu; ayıplayıcı/kınayıcı, yargılayıcı, cezalandırıcı, rencide edici, aşağılayıcı, zorba gibi kelimelerle ifade etmişler ve bu bağlamda tanımlar yapmışlardır. Örneğin bir öğrenci toplumsal cinsiyetin; öngördüğü kalıplara uyulmadığında uymayanların toplumda ayıplandığını, terbiyesizlikle suçlandığını belirtmiştir. Benzer şekilde başka bir öğrenci, toplumun belirlediği katı kurallara uymayanları cezalandırdığı görüşündedir. Daha açıklayıcı olması amacıyla katılımcıların ifadelerinden birkaçı aşağıda verilmiştir.

“... Toplumun kendince oluşturduğu, kabul ettiği kendinden sonrakilere zorla öğrettiği bazı kuralları var. Bu kurallar çok yaygın zaten o yüzden de insanların çoğu kabul ediyor. Etmeyin de görün. Eğer bu kuralları kabul etmezseniz ya da uymazsanız toplumda dikkat çekersiniz ve sizi rahatsız eden şeyler olur. Rencide olursunuz mesela. O yüzden rencide olmamak için uyarınız. İtiraz etmezsiniz. Rencide olmaktan korktuğu için uyar insanlar. İnsanların rencide olmamak için uyduğu kurallar diyebilirim...” (Ö24)

“... İnsanlar toplumda farklı gördüklerini eleştirir hep. Kişiliği biraz farklı olsun garip gelir. Görünüşü farklı olsun, farklı konuşsun garip gelir. Cinsiyetin neyse ona göre davranacaksın derler. Davranmıyorsan sen bilirsin. Özellikle kadınlar için daha zor. Hâkim olsalar asarlar ama değiller. O yüzden ne yaparlar ederler kendine uygun davranmayan farklı kişiye kötülük ederler. Zorbalık ederler. Zorba kaynıyor her yer...” (Ö28)

“... Şimdi bazı kurallar kaideler var, kabul gören olaylar var görmeyen olaylar var. Bu kabul görmeyenler ayıp diye sokuluyor kafamıza. Her yerde dillendirip yeni nesillerin kafasına da sokuyorlar. Ayıp yok aslında ayıp değil. Ayıpmış gibi gösteriyorlar ve her nesilde bu ayıpmış gibileri devam ettiriyorlar. Bu ayıpmış gibi olan tüm davranışların hepsi toplumsal cinsiyet şeklinde tanımlanır...” (Ö75)

Katılımcıların Toplumun Kadından Beklediği Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri

Katılımcıların toplumun kadından beklediği toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri kategorilere ayrılarak Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Katılımcıların Görüşlerine Göre Toplumun Kadından Beklediği Toplumsal Cinsiyet Rollerini

Kategoriler	Görüşler	Görüş Sayısı	f
Kişilik Özellikleri	<ul style="list-style-type: none"> • Sessizdir (Ö3) • Bakıcıdır (Ö23, Ö33) • Kibardır (Ö25) • Sakindir (Ö40) • Besleyicidir (Ö69) • Gücsüzdür (Ö36) • Ağır başlıdır (Ö37, Ö41, Ö48, Ö52, Ö61) • Bir erkeğin korumasına muhtaçtır (Ö43, Ö74) • Tek başına hayatını idame ettiremez (Ö44) • Namusludur (Ö58) • İyi futbol oynayacak yetenekleri yoktur (Ö15) • İyi araba kullanacak yetenekleri yoktur (Ö5, Ö76) 	12	19
	<ul style="list-style-type: none"> • Küfürlü ve argo konuşmak yakışmaz (Ö1, Ö7, Ö14, Ö30, Ö53, Ö75) • Geç saatlerde dışarı çıkmamalıdır (Ö2, Ö6, Ö8, Ö11, Ö19, Ö21, Ö27, Ö45, Ö57, Ö68, Ö71) • Güzel yemek yapmalıdır (Ö9, Ö18, Ö79) • Çalışmaya da olur (Ö10, Ö47, Ö55, Ö63) • Kahkaha atmamalıdır (Ö12, Ö17, Ö34, Ö38, Ö51, Ö72, Ö73) • Erkeğin sözünü dinlemelidir (Ö13, Ö24, Ö35, Ö50, Ö59) • Kadının yeri evin içidir (Ö26) • Maskülen giyinmemelidir (Ö28) • Flört etmemelidir (Ö29, Ö32, Ö39, Ö49) • Ailesinin uygun gördüğü kişiyle evlenmelidir (Ö42) • Kadınlar yalnızca erkekler için süslenir (Ö77) • Sigara, alkol kullanmamalıdır (Ö78, Ö80) • Okumaya da olur (Ö62) • Özgür olmamalıdır (Ö64, Ö70) • Açık giyinmemelidir (Ö16, Ö20, Ö22) • Kadın mesleklerinden birini seçmelidir (Ö56, Ö65) • Ev işi kadının görevidir (Ö4, Ö31, Ö46, Ö60, Ö66) • Erkek çocuk doğurmalıdır (Ö54, Ö67) 	18	61
	TOPLAM	30	80

Tablo 4'te de görüldüğü gibi katılımcıların tamamı, toplumun kadından beklediği toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüş belirtmiştir. Bu görüşler, *kişilik özellikleri* ve *rol davranışları* olmak üzere iki temel kategori altına kodlanmıştır. Toplumda var olan bu kalıplarla ilgili olarak; katılımcıların büyük çoğunluğu (n=61) kadınların rol davranışlarına işaret eden, bir kısmı ise (n=19) kişilik özelliklerine işaret eden ifadeler kullanmıştır. *Kişilik özellikleri* kategorisinde katılımcılar en çok (n=5) toplumun kadınlardan ağırbaşlı olmalarını beklediğini belirtmiştir. Toplumda; kadının bakıcı olması gerektiğine, bir erkeğin korumasına muhtaç olduğuna ve araba kullanma konusunda yetenekli olmadıklarına ilişkin kalıpyargıların olduğuna ilişkin görüş belirten ise 2'şer katılımcı bulunmaktadır. Ayrıca toplumda kadınlara; "sessiz, sakın, kibar, besleyici, gücsüz, yalnız yaşayamayan, namuslu, iyi futbol oynayamayan" gibi özellikler atfedildiği de araştırmada elde edilen diğer bulgular arasındadır. Daha açıklayıcı olması amacıyla katılımcıların ifadelerinden birkaçı aşağıda sunulmuştur.

"... Kadın dediğin ağırbaşlı olur. Öyle her yerde istediği gibi davranamaz. Olgun olmalıdır. Olmayan kadın ayıplanır. Kadının ağırbaşlı olanı makbul toplumda. Kimse hoppa kadınları sevmez ve onlarla evlenmek istemez mesela. Böyle yanlış bir algı var insanlarda. Ama kimsenin içini bilemeyiz..." (Ö37)

“...Topluma göre kadın kendisini koruyamaz. İlla ki bir erkek lazım yanında. İlla ki o erkek o kadını korumalı. Yoksa kadın kendi güvenliğini sağlayamaz. Zaten yalnız kadınlar da pek sevilmiyor. Ben öyle görüyorum komşulardan...” (Ö43)

“...Kadınlar kendilerini koruyamaz. Kendi başına ayakta duramaz. Arkasında bir erkek olmalı ki hep onu korusun. Çok yanlış. Ben görüyorum öğretmenlerimde çoğu yalnız. Bir şey oluyor mu olmuyor bence...” (Ö74)

“... Kadın yalnız yaşayamaz. Çünkü çalışıp kendine bakması çok zor olur diye düşünür toplum. Çünkü kadın çalışmamalı evde yemek yapmalı. Erkek çalışmalı ona bakmalı der insanlar. O yüzden kadın yalnız yapamaz hayatını idame ettiremez diye düşünüyorlar...” (Ö44)

Tablo 4’te de görüldüğü üzere; *rol davranışları* kategorisinde katılımcılar en çok (n=11) geç saatlerde kadınların dışarı çıkmaması gerektiğine ilişkin kalıpyargıların varlığından söz etmiştir. Bu kalıpyargıyı sırasıyla “kadın kahkaha atmamalı” (n=7) ve “kadına küfürlü ve argo konuşmak yakışmaz” (n=6) görüşleri izlemektedir. Kadının erkeğin sözünü dinlemesi gerektiğine, çalışmasının gerekli görülmediğine, kadının asıl görevinin ev işleri olduğuna ilişkin rol davranışlarına ise 5’er katılımcı görüş belirtmiştir. Kadınların flört etmesinin, maskülen giyinmesinin, erkek mesleği olarak görülen mesleklerden birini seçmesinin toplumda onay görmediğine ilişkin katılımcı görüşleri ise araştırmada elde edilen dikkat çekici bulgular arasındadır. Bu kategorideki katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“... Kadın dediğin hava kararmadan evinde olur. Geç saatte sokaklarda olmaz. Başına bir şey gelir. Gelirse de kendi sorumludur. Kimse suçlu olmaz. Ben demiyorum tabii toplum diyor bunları. Geç saatte çıkmayalım biz. Erkekler çıksın...” (Ö2)

“... Annemle babam abime hep oku iş sahibi ol, sen erkeksin çalışmak zorundasın, kardeşin okumasa da olur. Nasılsa evlecek bir gün diyorlar. Toplumdan öğrendiler bunu tabii. Çünkü topluma göre kızlar okumasa da olur...” (Ö62)

“... Ben kravat, gömlek gibi kıyafetleri kombinlemeyi seviyorum. Ancak bana ailem, çevrem sen erkek misin diyor. Çünkü kız gibi giyinmeliyim. Biraz bile maskülen olmamalıyız. Kadın gibi olmalıyız...” (Ö28)

“... Kızların sevgilisi olamaz. Kimseyle flört edemez. Etmemeli topluma göre. Mesela benim sevgilim olamaz ama abim kız arkadaşlarını annelere söylüyor. Ben söyleyemem mesela olsa asla kabul etmezler. Çünkü toplumda bu yasak ...” (Ö39)

“... Kendimize biraz özen göstersek hemen kimin için süslendin, âşık mı oldun, kimin dikkatini çekmeye çalışıyorsun gibi sorular soruyorlar. Bizim kendimiz için süslenmeye hakkımız bile yok toplumun gözünde. Bir kadın sadece bir erkek için süslenir böyle yanlış bir önyargı var milletimizde...” (Ö77)

Katılımcıların Toplumun Erkekten Beklediği Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri

Katılımcıların toplumun erkekten beklediği toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri kategorilere ayrılarak Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Katılımcıların Görüşlerine Göre Toplumun Erkekten Beklediği Toplumsal Cinsiyet Rollerini

Kategoriler	Görüşler	Görüş Sayısı	f
Kişilik Özellikleri	<ul style="list-style-type: none"> • Cesurdur (Ö3) • Liderdir (Ö4) • Duygusal değildir/ağlamaz (Ö5, Ö8, Ö48, Ö54, Ö58, Ö66, Ö73) • İyi yemek yapacak becerileri yoktur (Ö6, Ö11, Ö16, Ö47, Ö51, Ö75) • İyi ev işi yapacak becerileri yoktur (Ö27, Ö43) • Güçlüdür (Ö13, Ö67) • Kabadır (Ö46) 	7	20
Rol Davranışları	<ul style="list-style-type: none"> • Küpe takamaz (Ö1, Ö19, Ö30, Ö34) • Pantolon giyer (Ö2, Ö36) • Kadın mesleği seçmemelidir (Ö7, Ö18) • Saç uzatmamalıdır (Ö9, Ö17, Ö37, Ö62) • Oje sürmez (Ö10, Ö53) • Pembe giyinmez (Ö12, Ö20, Ö38) • Evi geçindirme görevi erkeğindir (Ö14, Ö31, Ö56, Ö57, Ö59) • Emir almaz, emir verir (Ö15, Ö35, Ö61, Ö63, Ö68, Ö79) • Ev işi yapmamalıdır (Ö21, Ö29, Ö74, Ö76, Ö78) • Çocuklarına çok yakın davranmamalıdır (Ö22) • Karısının namusunu korumalıdır (Ö23, Ö24, Ö33, Ö49) • Yakışıklı görünüp kadınların dikkatini çekmelidir (Ö25) • Aileyi bir arada tutar (Ö26) • Çapkındır (Ö28, Ö39, Ö60) • Kadınlar kadar bakımlı olmamalıdır (Ö32, Ö65) • Saçını boyatmaz (Ö40) • Tadilat işlerinden anlamalıdır (Ö41) • İsteddiği saatte dışarda olabilir (Ö42, Ö50, Ö52, Ö70) • Flört ilişkilerinde ilk adımı atan kişi olmalıdır (Ö44) • Küfür edebilir (Ö45) • Tırnak uzatmaz (Ö55) • Sert ve düzgün yürümelidir (Ö64) • Birden fazla kadınla evlenebilir (Ö69) • Kaşlarını almamalıdır (Ö71) • Makyaj yapmamalıdır (Ö72, Ö77, Ö80) 	25	60
TOPLAM		32	80

Tablo 5'te görüldüğü gibi katılımcıların tamamı toplumun erkekten beklediği toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüş belirtmiştir. Bu görüşler, *kişilik özellikleri* ve *rol davranışları* olmak üzere iki kategori altında toplanmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun (n=60) toplumun kadından uymasını beklediği bu kalıpyargılara ilişkin görüşleri, rol davranışları ile ilgiliyken; 20 katılımcı kadınların kişilik özelliklerine ilişkin kalıpyargılardan bahsetmiştir. *Kişilik özellikleri* kategorisinde en çok (n=7) toplumda erkeklerin duygusal olmadıklarına/ağlamadıklarına ilişkin bir kalıpyargı olduğundan söz edilmiştir. Ayrıca 6 katılımcı toplumda, erkeklerin iyi yemek yapabilecek beceriye sahip olmadığına ilişkin bir kalıpyargı olduğu görüşündedir. Bunlara ilaveten erkeklerin ev işlerinde iyi olmadığına ilişkin toplumsal bir kalıpyargının varlığına işaret eden katılımcılar da (n=2) olmuştur. Toplumda erkeklere; cesur, lider, güçlü ve kaba gibi özellikler yüklendiği de araştırmada elde edilen diğer bulgulardır. Bu kategorideki katılımcı görüşlerinden bazıları aşağıda belirtilmiştir.

“... Erkekler ağlamaz derler hep şarkısını bile yazmışlar. Ağlamaz değil aslında çok ağlayabilir bazen. Ağlamamalı anlamına geliyor daha çok. Çünkü erkek ağlarsa olmaz. Kadınlar ağlar. Kadınlar güçsüzdür çünkü...” (Ö5)

“... Erkeklerin iyi yemek yapamayacağı düşünülür ama masterchef gibi programlarda hep erkek aşçılar yarışıyor. Demek ki yapabiliyorlar. Saç, sakaldan ötürü sanırım. Kadınların bazıları da iyi yemek yapamıyor mesela iyi yapanları da var...” (Ö16)

“... Erkekler güçlüdür. Güçsüz olamazlar. Güçsüzlük kadınlara ait bir özellik. Onlar daha nazik çünkü. Ben demiyorum bunları bize öğretiyorlar...” (Ö13)

“... Erkeklerin kadınlara göre daha kaba olduklarını düşünüyor insanlar ama kadınlardan da çok kaba kişiler görüyorum ben. Kabalık erkeklikle kadınlıkla alakalı değil eğitimle alakalı bence...” (Ö46)

Tablo 5’te görüldüğü üzere 60 katılımcının toplumun erkekten beklediği toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri *rol davranışlarına* ilişkindir. Bu kategoride en çok erkeğin emir almama/emir verme (n=6), evi geçindirme (n=5) ve ev işi yapmama (n=5) rollerine vurgu yapılmıştır. Ayrıca katılımcılara göre toplumda erkeklerin; küpe takmasının onaylanmadığı, saç uzatmasının uygun görülmediği, eşinin namusunu koruması gerektiği, istediği saatte dışarı çıkabileceği görüşleri oldukça yaygındır. Yalnızca bir katılımcının erkeklerin çocuklarına çok yakın davranmasının toplumda uygun görülmediğine yönelik belirttiği görüş ise oldukça dikkat çekicidir. Bu kategoriye ilişkin doğrudan alıntılardan birkaçı aşağıda belirtilmiştir.

“... Erkekler küpe taktığında kız mısın sen şeklinde tepkiler veriyor insanlar. Sadece kızlar küpe takar diye düşünüyorlar. Belki yüz yıldır küpe takan erkek var ama toplumlar bir türlü alışamadı...” (Ö1)

“...Babam bizi sevince dedem çok kızardı. Babam bence o sebeple bir süre sonra bize sevgisini göstermeyi bıraktı. Bayramda bile sarılınca istemsizce beni kendinden uzaklaştırıyor. Sanırım bu kız olmamdan kaynaklı...” (Ö22)

“... Bazı işler kadın işi meslekler daha doğrusu. Mesela sekreterlik, hemşirelik kadınların mesleği gibi kabul ediliyor. Mesela biz bir gün hastaneye gitmiştik. Babam erkek hemşireyi doktor sandı. Hemşire olduğunu söylediğinde babam dalga geçerek erkekten hemşire mi olur dedi adamın yüzüne...” (Ö18)

“... Flört ilişkilerde ilk adımı kızlar atmaz erkekler atmalıdır. Çünkü erkek daha girişkendir. Kadınların biraz çekingen olması kabul görür. O yüzden ilişkileri başlatan taraf olmaması gerektiği düşünülür...” (Ö44)

Katılımcıların Öğretmen Davranışlarında Toplumsal Cinsiyet Unsurlarını Gözleme Durumlarına İlişkin Görüşleri

Katılımcıların öğretmen davranışlarında toplumsal cinsiyet unsurlarını gözleme durumlarına ilişkin görüşleri kategorilere ayrılarak Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Katılımcıların Öğretmen Davranışlarında Toplumsal Cinsiyet Unsurlarını Gözleme Durumları

	n	%
Evet görüyorum	70	87,5
Hayır görmüyorum	10	12,5
TOPLAM	80	100

Tablo 6'da görüldüğü gibi katılımcıların büyük çoğunluğu (%87,5; n=70) öğretmenlerin davranışlarında toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını destekleyen unsurlar olduğu görüşündedir. 10 katılımcı ise bu türden davranışları gözlemediklerini ifade etmiştir. Başka bir deyişle katılımcılar çoğunlukla öğretmenlerin toplumsal cinsiyet rollerini destekleyici şekilde söylem ve davranışlarda bulunduğunu düşünmektedir.

Katılımcıların Öğretmenlerin Davranışlarında Toplumsal Cinsiyet Rol Kalıplarına İlişkin Görüşleri

Katılımcıların öğretmen davranışlarında toplumsal cinsiyet rol kalıplarına ilişkin görüşleri kategorilere ayrılarak Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7'de görüldüğü gibi kadın ve erkeğe yüklenen rollere benzer şekilde öğretmen davranışları da çoğunlukla (n=43) *rol davranışları* ile ilgilidir. Buna ilaveten bazı katılımcılar (n=27) da öğretmenlerin söylemlerinde *kılık/kıyafet/dış görünüşe* ilişkin toplumsal cinsiyet rollerini vurgulayan unsurlar olduğunu ifade etmişlerdir. *Kılık/kıyafet/dış görünüş* kategorisinde katılımcılara göre öğretmenler en çok erkek öğrencilerin saç uzatmaması (n=8) ve takı takmaması gerektiğine (n=7) yönelik söylemlerde bulunmaktadır. Ayrıca katılımcılardan bazıları (Ö2, Ö16, Ö34) öğretmenlerin kız öğrencilerin saçlarını kısacık kestirmemesi gerektiği yönünde uyarılarda bulunduğunu belirtmiştir. Bunlara ilaveten 3 öğrenci, beden eğitimi derslerinde kılık kıyafet konusunda kız öğrencilerin aleyhinde ayrımcılık yapıldığı görüşündedir. Öğrenci görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılardan birkaçı şu şekildedir:

"... Bir keresinde öğretmen derste piercing takan erkek arkadaşımıza 'sen kız mısın? Kız gibi takı takıyorsun.' demişti. Ne alakası var onun cinsiyeti mi olur?.." (Ö40)

"... Öğretmenlerden biri dar pantolon giydi diye bir erkek arkadaşımıza 'sen kız mısın her yerini belli eden pantolon giyiyorsun o ne bari tayt giyseydin' demişti..." (Ö7)

"... Biraz erkeksi giyinen kız arkadaşları özellikle kadın öğretmenler kız gibi giyinmeleri konusunda uyarıyorlar..." (Ö50)

“... Beden eğitimi dersinde çok karşılaşıyoruz bu tür şeylerle. Mesela erkek arkadaşlarımız şort giyiyor, taytın üzerine şort giyiyorlar bazen de. Onlara bir şey diyen yok. Ama kızlar giyinince olay disipline kadar gidiyor. Ayrımcılık var. Çok saçma...” (Ö46)

Tablo 7. Katılımcıların Öğretmenlerin Davranışlarında Toplumsal Cinsiyet Rol Kalıplarına İlişkin Görüşleri

Kategoriler	Görüşler	Görüş Sayısı	f
Kılık/kıyafet/dış görünüş	<ul style="list-style-type: none"> • Erkekler takı (küpe, piercing, kolye) takmaz (Ö1, Ö3, Ö4, Ö40, Ö43, Ö52, Ö55) • Erkekler saç uzatmamalı (Ö5, Ö6, Ö15, Ö17, Ö20, Ö59, Ö65, Ö77) • Erkekler dar pantolon giymemeli (Ö7) • Erkekler saçını boyatmamalı (Ö38) • Kızlar saçlarını kısacık kestirmemeli (Ö2, Ö16, Ö34) • Kızlar dar pantolon giymemeli (Ö8, Ö71) • Kızlar pembe, erkekler mavi giyer (Ö11) • Kızlar erkek gibi giyinmemeli (Ö50) • Beden eğitimi derslerinde erkekler şort giyebilir, kızlar giyemez (Ö37, Ö46, Ö49) • Erkeklerin küfür etmesi kabul edilebilir, kızlarınki edilmez (Ö22, Ö53) • Erkekler sakız çiğnememeli (Ö28) • Erkekler dedikodu yapmamalı (Ö64) • Erkekler kızlara nazik ve saygılı davranmalıdır (Ö67) • Sınıfla ilgili işler daha güçlü oldukları gerekçesiyle erkeklere verilmeli (Ö57, Ö79) • Kızlar küfür etmemeli (Ö12, Ö45) • Kızlar kaba konuşmamalı (Ö21, Ö27) • Kızlar hanım hanımcık oturmalı (Ö23, Ö47, Ö48, Ö51, Ö58, Ö70, Ö74) • Kızlar erkek gibi davranmamalı (Ö29, Ö30) • Kızlar sigara içmemeli (Ö56, Ö72) • Kızlar erkeklerin yanındaiken davranışlarına daha çok dikkat etmeli (Ö24) • Kızlar erkeklere olan mesafelerini her zaman korumalı (Ö39, Ö44) • Kızlar ıslık çalmamalı (Ö35, Ö36, Ö73, Ö75) • Kızlar kadın mesleklerinden birini seçmeli (Ö61, Ö80) • Erkeklerle kızlar çok samimi olmamalı (Ö14) • Hemcinsler aşırı samimi olmamalı (Ö18) • Kızlar nazik erkeklerse maço davranışlar sergilemeli (Ö26) • Kızlarla erkekler aynı sırada oturmamalı (Ö41) • Kızlar voleybol, erkekler futbol oynamalı (Ö42, Ö60, Ö62, Ö68, Ö69, Ö76) • Öğretmenler erkek öğrencileri daha sert şekilde uyarır (Ö63) • Kızlar çalışmasa da olur, erkekler çalışmalı (Ö66) 	9	27
Rol Davranışları		21	43
TOPLAM		30	70

Tablo 7’de görüldüğü üzere katılımcıların çoğunluğu (n=43) öğretmenlerin toplumsal cinsiyet içeren davranış ve söylemlerinin kadın ve erkeklerin *rol davranışları*yla ilgili olduğu görüşündedir. Bu kategoride katılımcıların en dikkat çeken ifadeleri; beden eğitimi derslerinde öğrencilerin yetenek, ilgi alanı ya da tercihlerine göre değil de cinsiyetlerine göre spor aktivitelerine yönlendirildikleridir (kızlar voleybol oynasın, erkekler futbol oynasın gibi). Ayrıca erkek öğrenciler küfür ettiğinde “olsun, hadi bakalım bir daha dikkatli ol” şeklinde kız öğrencilerinse “sen kızsın, hanımefendi ol, erkek gibi küfretme” şeklinde öğretmenler tarafından uyarıldıkları da önemli ifadeler arasında sıralanabilir. Araştırmanın dikkat çekici bir başka bulgusu da ıslık çalma davranışının erkek cinsiyetine uygun görüldüğüne ilişkin sunulan görüşlerdir (Ö35, Ö36, Ö73, Ö75). Ayrıca öğretmenlerin erkek öğrencilere daha sert davrandıkları, sakız çiğneme davranışının erkeklere yakıştırılmadığı, sigara içme/küfür etme/kaba

konuşma/yayılarak oturma gibi davranışların erkek öğrencilere yakıştırıldığı da önemli bulgular arasındadır. Öğrenci görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılardan birkaçı aşağıda sunulmuştur.

“... Beden eğitimi derslerinde ortaokuldan beri kızlar voleybol, erkekler futbol oynar. Ben başka bir uygulama görmedim. Yeteneğe göre değil cinsiyete göre spor yapıyoruz. Öğretmen dersin başında kızlara voleybol erkeklere futbol topu veriyor. Çünkü kızlar futbol oynayamaz voleybolu da erkekler oynayamaz...” (Ö60)

“... İleride seçeceğimiz mesleklerden söz edildiğinde ben vatman olmak istediğimi söyledim. Öğretmen sen erkek misin kendine uygun bir meslek bul dedi bana...” (Ö61)

“... Burası okul ve burada bazı öğretmenler kızlar iş sahibi olmasa da olur ama erkeklerin mutlaka çalışması lazım gibi şeyler söylüyorlar çok yanlış...” (Ö66)

“... Erkek arkadaşlardan biri derste diğerine küfür etti bir gün öğretmen ‘bir daha olmasın böyle konuşma’ gibi şeyler söyledi. Aynı öğretmen küfür eden kız arkadaşına ‘sen erkek misin erkek gibi küfürlü konuşuyorsun yakışıyor mu sana’ gibi şeyler söyledi...” (Ö45)

Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Kalıplarını Destekleme Durumlarına İlişkin Görüşleri

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rol kalıplarını destekleme durumlarına ilişkin görüşleri kategorilere ayrılarak Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Kalıplarını Destekleme Durumları

	n	%
Evet destekliyorum	0	0
Hayır desteklemiyorum	80	100
TOPLAM	80	100

Tablo 8’de görüldüğü gibi katılımcıların tamamı (n=80) toplumsal cinsiyet rol kalıplarını desteklemedikleri yönünde görüş bildirmişlerdir. Dolayısıyla katılımcıların tamamının kalıplarına ilişkin farkındalıklarının olduğu ve bu kalıpları yanlış buldukları söylenebilir.

Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Kalıpyargılarını Ortadan Kaldırmaya Yönelik Çözüm Önerileri

Katılımcıların toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını ortadan kaldırmaya yönelik geliştirdikleri çözüm önerileri kategorilere ayrılarak Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9’da görüldüğü üzere katılımcıların toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını ortadan kaldırmaya yönelik çözüm önerileri (i) eğitim, (ii) yaptırım ve caydırma ve (iii) çözümsüzdür olmak üzere üç kategori altında toplanmıştır. Buna göre yalnızca 7 katılımcı toplumsal cinsiyet rol kalıplarının asla ortadan kaldırılamayacağı görüşündedir. “Tüm imkânları deneyerek başka ülkede yaşamalısınız” ifadesi ile kalıpyargıların asla ortadan kaldırılamayacağı

(Ö54) ve “Bu kalıpları sorgulamadan kabul eden ve kendinden sonraki herkesin beynine sokan nesil ortadan kaldırılmadan asla toplumsal cinsiyet son bulmaz” şeklindeki (Ö67) öğrenci görüşleri araştırmada elde edilen önemli iki bulguyu teşkil etmektedir.

Tablo 9. Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Kalıpyargılarını Ortadan Kaldırmaya Yönelik Çözüm Önerileri

Kategoriler	Görüşler	Görüş Sayısı	f
Eğitim	<ul style="list-style-type: none"> • Toplumsal cinsiyet farkındalığı oluşturmak için bireylere küçük yaştan itibaren ailede eğitim verilmeli (Ö6, Ö33, Ö34, Ö42, Ö56, Ö67) • Toplumsal cinsiyet farkındalığı oluşturmak için bireylere temel eğitimden itibaren okullarda eğitim verilmeli (Ö1, Ö7, Ö49) • Toplumsal cinsiyet farkındalığı oluşturmak için halk eğitimleri düzenlenmeli (Ö20, Ö23, Ö24, Ö29, Ö36, Ö51, Ö79) • İnsanları bilinçlendirmek için sosyal medya daha aktif kullanılmalı (Ö8, Ö60, Ö63, Ö64, Ö71) • Özellikle alfa kuşağı dikkatli eğitilerek toplum kalıpyargılardan kurtarılmalı (Ö9, Ö17, Ö18, Ö43, Ö50, Ö80) • Bireysel çaba ile insanlar birbirini eğitmeli/aydınlatmalı (Ö10, Ö12, Ö14, Ö16, Ö21, Ö27, Ö28, Ö30, Ö35, Ö37, Ö44, Ö45, Ö46, Ö47, Ö48, Ö55, Ö57, Ö59, Ö61, Ö62, Ö65, Ö68, Ö72, Ö76) • Öğretmenler bu konuda eğitilmeli ve öğrencilere rol model olmalı (Ö22, Ö53, Ö74) • Öğretim programlarına toplumsal cinsiyet dersleri konulmalı (Ö39) • Öğretim programlarına ifade özgürlüğü hakkının kullanılabilceği uygulamalı dersler konulmalı (Ö58) • Öğretim programlarına insan hakları dersi konulmalı ve öğrencilerin aktif olacağı etkinlikler planlanmalı (Ö66) 	10	57
Yaptırım ve Caydırma	<ul style="list-style-type: none"> • Toplumsal cinsiyet kalıplarını kullanarak diğer bireyleri rahatsız edenler cezalandırılmalı (Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö75, Ö78) • Bu konuda yasalar geliştirilmeli (Ö13, Ö26, Ö38, Ö40, Ö77) • İfade özgürlüğü hakkı genişletilmeli (Ö32, Ö52, Ö73) • Cinsiyet ayrımcılığı yasaklanmalı (Ö41, Ö70) 	4	16
Çözümsüzdür	<ul style="list-style-type: none"> • Toplumsal cinsiyet rol kalıplarını ortadan kaldırmak mümkün değildir (Ö4, Ö11, Ö15, Ö19, Ö25, Ö31, Ö54) 	7	7
TOPLAM		21	80

Eğitim kategorisinde öğrenciler çoğunlukla (n=24) bireysel çaba ile bu kalıpyargıların kaldırılabilceği görüşündedir. Bunun dışında bireylerin ailede eğitilmesi, okulda eğitilmesi, bu konuda halk eğitimlerinin düzenlenmesi ve öğretim programlarına konu ile ilgili dersler koyulması ayrıca bu konuda öğretmenlerin eğitilmesi gerektiği görüşleri de tespit edilmiştir. Katılımcı ifadelerinden yapılan doğrudan alıntılardan birkaçı şu şekildedir:

“... Biz her şeyi ailede öğreniyoruz. Onlara da aileleri öğretti. Onlara da toplum. Ailelerin bilinçli şekilde çocuklarını yetiştirmesi lazım. Her şeyi ilk ailede öğreniyoruz çünkü...” (Ö6)

“... Okuyanları eğitiriz de mezun olup gidenleri ya da hiç okumayanları ne yapacağız? Halkın eğitilmesi lazım. Bunun için halk eğitimleri düzenlensin mesela bazı kurslar da zorunlu olsun...” (Ö24)

“... En iyi silah bence sosyal medya. Dedeler bile sosyal medya kullanıyor her gördüklerine de inanıyorlar. Ordan insanları bilinçlendirmek gerek mutlaka...” (Ö60)

“... Boşver deyip geçmememiz lazım. Bu tarz kalıpları bize zorla kabul ettirmeye çalışanları uymalıyız. Onlara doğrusunu anlatmalıyız. Herkes bir kişiyi uyarıp anlatsa her şey değişebilir...” (Ö72)

“... Önce öğretmenlerin bu kalıpları kullanmaması lazım. Onlar öğretmen çünkü. Onların bu konularda eğitilmesi lazım ki öğrencilerine anlatsınlar. Çok öğrenci var bu kalıpları kabul eden. Öğretmenler onları aydınlatmalı. Onlar da belki ailelerini aydınlatır...” (Ö74)

Tablo 9’da görüldüğü gibi 16 öğrencinin görüşü *yaptırım ve caydırma* kategorisine kodlanmıştır. Katılımcılara göre kalıpyargıları kullanarak toplumun gelişmesini engelleyen, diğer bireylerin özgürlüğünü kısıtlayan ve onları rahatsız eden insanlara yaptırım uygulanması gerekmektedir. Ayrıca bazı katılımcılar (Ö13, Ö26, Ö38, Ö40, Ö77) bu konuya özel yasalar geliştirilmesinin de kalıpyargıların ortadan kaldırılmasını sağlayacağı görüşündedir. Buna ilaveten Ö41 ve Ö70 kodlu katılımcılar cinsiyet ayrımcılığının yasaklanmasının; Ö32, Ö52 ve Ö73 kodlu katılımcılar ise ifade özgürlüğünün sınırlarının genişletilmesinin kalıpyargıların yok edilmesinde etkili olacağı görüşündedir. Katılımcı görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılardan bazıları aşağıda verilmiştir.

“... Bunları bize dayatan insanlar ya da dayatanlar yüzünden kullananlar bizi mutsuz ediyor. Özgürlüğümüzü kısıtlıyor. Böyle insanlara karşı sert davranılmalı. Cezası olmalı her davranışın...” (Ö2)

“... En güzel yolu yasa çıkarmak. O zaman herkes uyar. Uymayan da karşılığını alır. Başka türlü herkesi eğitemeyiz. İkna edemeyiz. Zaman yetmez zaten. O yüzden koy yasayı ver cezayı...” (Ö77)

“... Kadın şunu yapamaz erkek bunu yapamaz ayrımını kaldırmamız gerek. Her olayın sebebi bu bence. Bu ayrımcılığı kaldırırsak herkes eşit olursa ve bunu insanlara öğretirsek sorun çözülebilir...” (Ö41)

TARTIŞMA ve SONUÇ

Öğretmenlerin davranışlarında toplumsal cinsiyet unsurlarını tespit etmeyi amaçlayan bu araştırmanın; toplumsal cinsiyet rollerinin ortadan kaldırılması, desteklenmesi, yaygınlaştırılması ya da okullarda yeniden üretilmesi gibi konularda yapılacak araştırmalar için yol gösterici olacağı umulmaktadır.

Öncelikli olarak ailede öğrenilen ve sonrasında sosyal ortamlarda pekiştirilen toplumsal cinsiyet rollerinin okullara yansması kaçınılmazdır. Çünkü okullar bir bakıma toplumsal hayatın izdüşümüdür. Öğrenciler üzerindeki etkisi düşünüldüğünde öğretmen davranışlarının özellikli olarak irdelenmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle bu araştırmada öğretmen davranışlarında toplumsal cinsiyet konusu hedef alınmış ve öğrencilerin görüşlerine başvurulmuştur.

Araştırma bulgularına göre 80 katılımcının tamamı toplumsal cinsiyet kavramına ilişkin tanımlamalar yapmıştır ve bu tanımlamaların hepsi kavramın akademik tanımıyla örtüşmektedir. Dolayısıyla katılımcıların hepsinin toplumsal cinsiyete ilişkin doğru yönde bir farkındalıklarının olduğunu söylemek mümkündür. Bu farkındalığın öğrencilerin ait olduğu z kuşağının özellikle dijital dünya ile etkileşim içinde büyümelerinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir ki birçok katılımcı bu konuda sosyal farkındalığın artırılmasında sosyal medyanın etkin şekilde kullanılmasının fayda sağlayacağını belirtmiştir. Taşkın ve Nayır (2021) araştırmalarında; cinsiyet, üniversite ve bölüm değişkenlerine göre öğretmen adaylarının cinsiyet algısına ilişkin görüşleri incelemiştir. Araştırmada öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet algılarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla elde edilen bu sonuç, bu araştırmanın sonuçlarını desteklemektedir. Ayrıca bu bağlamda araştırma alanyazındaki birçok araştırma (Altuntaş ve Altınova, 2015; Bayraktar ve Yağan Güder, 2019; Esen, Soylu ve Sağkal, 2019) ile de paralellik göstermektedir.

Araştırmada dikkat çeken bir diğer bulgu, katılımcıların neredeyse tamamının (n=70) öğretmenlerin davranışlarında toplumsal cinsiyet unsurlarını gözlemlediklerini belirtmeleridir. Bu katılımcıların bu bağlamda verdiği örneklerin tamamı toplumsal cinsiyet unsuru içermektedir ve bu nedenle de doğru örnekleri teşkil etmektedir. Yalnızca 10 katılımcı öğretmenlerin toplumsal cinsiyet unsuru içeren davranışlarda bulunmadıklarına ilişkin görüş belirtmiştir. Ancak bu öğrencilerin toplumsal cinsiyet tanımlamaları incelendiğinde tamamının doğru olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu bulgunun, öğrencilerin; (i) tanımını bilmelerine rağmen ayırt edecek düzeyde farkındalıklarının olmaması, (ii) görüş belirtmekten kaçınmaları gibi iki farklı nedenden kaynaklı olabileceği düşünülmüştür.

Araştırma sonuçlarına göre toplumsal cinsiyet; (i) *kısıtlayıcı/baskılayıcı*, (ii) *ayrıştırıcı* ve (iii) *kınayıcı* olmak üzere üç temel kategoriye ayrılmaktadır. Yine katılımcı görüşlerine göre toplumsal cinsiyet rol kalıpları çoğunlukla insanların davranışlarını kısıtlayıcı/baskılayıcı unsurlar içermektedir. Ayrıca bu kalıplar cinsiyet ayrımcılığının temelini oluşturmaktadır.

Katılımcılara göre bireyler bu kalıpları reddetmek istemelerine rağmen; ailelerinden veya toplumdan dışlanma, kabul görmeme ve kınanma endişesi ile kendilerine uygun görülen cinsiyet rollerini kabul etmekte ya da kabul etmiş görünmektedir. Sahip olduğu cinsiyete atfedilen rollere uygun davranmayan bireylerin birtakım toplumsal baskılarla karşılaştığını ve yadırgandığını söylemek mümkündür. Bu durum bireyin rollerini ilk olarak öğrendiği aile içinde de geçerlidir. Nitekim, Sandnabba ve Ahleberg (1999) tarafından yapılan bir araştırmada anne ve babaların çocuklarının diğer cinsiyete uygun şekilde davranmalarına tahammül edemedikleri ortaya konmuştur.

Katılımcı görüşlerine göre toplumda kadınlardan en çok; geç saatte dışarı çıkmama, yüksek sesle kahkaha atmama, flört ilişkilerinden uzak durma, himayesinde olduğu erkeğin sözünü dinleme, küfürlü ve argo konuşmama gibi davranışları sergilemeleri beklenmektedir. Ayrıca; ağırbaşlı olma, kibar olma, besleyici ve bakıcı olmaya gönüllü olma, bir erkeğe tabi olmaya razı olma gibi kişilik özellikleri toplum tarafından kadına en sık atfedilen özellikleri teşkil etmektedir. Katılımcı görüşlerine göre toplumda erkeklerden ise evini geçindirme,

himayesindeki kadınları koruma, saç uzatmama ve takı takmama gibi davranışları sergilemeleri ayrıca duygusal olmama, güçlü ve cesur olma, lider olma gibi kişilik özelliklerine sahip olmaları beklenmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin tamamına yakını, öğretmenlerinin davranışlarında toplumsal cinsiyet rol kalıplarını destekleyici ve yeniden üretici unsurlar gözlemlemektedir. Buna göre öğretmenler daha çok kız öğrencilere hanım hanımcık oturmalarına, futbol gibi erkeğe uygun görülen spor dallarından uzak durmaları ve kadına uygun görülen voleybol gibi spor dallarıyla ilgilenmelerine, küfürlü konuşmalarına, erkek gibi davranmalarına, saçlarını erkek gibi kısacık kestirmemelerine yönelik söylem ve davranışlarda bulunmaktadır. Öğretmenler erkeklere yönelik ise; kız gibi sakız çiğnememelerine/dedikodu yapmalarına/takı takmalarına/pembe renk ve dar kıyafetler giymemelerine, erkek sporu olarak görülen futbol gibi spor dallarıyla ilgilenmelerine yönelik söylem ve davranışlarda bulunmaktadır. Araştırmada bu bağlamda ortaya konan sonuçlara dayanarak toplumsal cinsiyet rollerinin okullarda öğretmenler aracılığı ile yeniden üretildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Sayılan (2012) okulların eğitsel süreçler, paydaşlara yarattığı okul kültürü ve okul iklimi aracılığı ile kalıpyargıları yeniden ürettiğinden söz etmiştir. Eğitsel süreçlerde öğrencilerle birebir etkileşimde bulunan öğretmenlerin öğrenci davranışlarına etki etmesi kaçınılmazdır. Nitekim araştırmalar öğretmenlerin okul ortamında kimi zaman bilinçli kimi zaman da bilinçsiz şekilde toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranışları sergilediklerini ortaya koymuştur. Örneğin Todor (2010) araştırmasında öğretmenlerin toplumsal cinsiyete ilişkin tutumlarının öğrencilerin davranışlarını etkilediğini belirtmiş, Meece ve Daniels (2008) ve Torun (2002) ise bu etkinin öğretmenlerin kız öğrencilere ayrı erkek öğrencilere ayrı tutum ve davranışlarda bulunarak gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Bu açıdan bu araştırmada elde edilen sonuçların alanyazınla örtüşüğünü söylemek mümkündür.

Görüldüğü gibi araştırma sonuçlarına göre kız öğrencilerden ayrı erkek öğrencilerden ayrı rol ve davranışları sergilemeleri beklenmektedir. Örneğin kız öğrencilerin erkek sporu olarak görülen futbol yerine kadınlara uygun görülen voleybola yönlendirilmeleri boş zamanı değerlendirme, fiziksel aktivite, spor ve oyun gibi konularda cinsiyete dayalı bir ayrımın söz konusu olduğunu göstermektedir. Nitekim bu ayrım okulda beden eğitimi öğretmenlerinin derslerde kız öğrencilere voleybol erkek öğrencilere futbol topu vererek gruplara ayrılmasıyla desteklenmektedir. Ancak toplumsal cinsiyet rollerindeki bu paylaşımın yalnızca okulda öğretmenlerce gerçekleştirilmediğini, kimi zaman ders kitapları aracılığıyla kimi zaman da temel olarak aile içinde bireylerin bu ayrımı deneyimleyerek pekiştirilebildiğini söylemekte de fayda vardır. Nitekim Wood, Desmarais ve Gugula (2002) tarafından yapılan bir araştırmada anne ve babaların erkek çocuklarına daha maskülen oyuncaklar almaya meyilli oldukları ortaya konmuştur. Ayrıca Özkan (2013) tarafından yapılan bir araştırmada da ders kitaplarında sporla ilgili konularda ayrımcılığın belirgin şekilde var olduğu belirtilmiştir.

Öğrencilerin tamamı toplumsal cinsiyet rollerinden rahatsız olduklarına, bu kalıpyargıları desteklemediklerine ve karşı olduklarına yönelik görüş bildirmişlerdir. Öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerini ailede öğrenerek büyüdükleri yadsınamaz bir gerçektir. Araştırmalar bireylerin yaş aldıkça toplumsal cinsiyet rollerini daha iyi öğrendiklerini ve katı şekilde benimsediklerini ortaya koymuştur. Örneğin Özdemir (2006) araştırmasında bireylerin yaş arttıkça daha fazla kalıpyargıyı benimsediklerini saptamış, Şirvanlı-Özen (1992) ise kız ve erkek

çocukların yaşla birlikte kalıpyargı puanlarının arttığını tespit etmiştir. Bu bağlamda bu araştırmada lise öğrencilerinin kalıpyargılara karşı olduklarına ilişkin elde edilen sonuç adı geçen araştırmalarda elde edilen sonuçlarla örtüşmemektedir.

Öğrencilerin desteklemedikleri toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının ortadan kaldırılmasına ilişkin önerileri ise oldukça dikkat çekicidir. Bu bağlamda; öğrencilerin büyük çoğunluğu toplumsal cinsiyet rollerinin bireysel çaba ile çevreyi bilinçlendirme, ailede ve okulda bireyleri yetiştirme, halk eğitimleri, öğretim programlarının toplumsal cinsiyet farkındalığı oluşturacak şekilde düzenlenmesi, öğretmenlerin eğitilmesi gibi önlemlerle ortadan kaldırılabilirliğini belirtmiştir. Bunlara ilaveten toplumsal cinsiyet rol kalıplarını kullananların cezalandırılması yoluyla bu kalıp yargıların ortadan kaldırılabilirliğini düşünen öğrenciler varken çok az bir kısmı da kesinlikle kaldırılamayacağı görüşündedir. Kandiyoti (1988) kadın ve erkeklere ilişkin kalıp yargıların ataerkil toplum yapısından kaynaklandığını savunmaktadır. Araştırmacı kalıp yargıların bir dizi kısıtlamadan oluştuğunu ifade etmekte ve bu kavramı "ataerkil pazarlıklar" olarak isimlendirmektedir. Ona göre ataerkil toplum başta kadınlar olmak üzere bireylere birtakım "oyun kuralları" sunar ve onları yaşam koşullarını optimize etmek için farklı stratejiler geliştirmek durumunda bırakır. Bu araştırmada elde edilen sonuçlar da benzer şekilde, bireylerin kalıp yargıları aşmak için çaba göstermeleri gerektiği yönündedir. Ayrıca görüldüğü gibi bu araştırmada öğrenciler toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının ortadan kaldırılmasına; öğretim programlarının toplumsal cinsiyet farkındalığı oluşturacak şekilde düzenlenmesi ve öğretmenlerin eğitilmesi gibi çözüm önerilerinde bulunmuştur. Nitekim Davies (2008) de hem okullardaki örgün eğitim çalışmalarının hem de gençlik grupları ve spor kulüpleri gibi okul dışı yaygın eğitim çalışmalarının, "farklı erkeklik ve farklı kadınlık idealini" geliştirmeye yardımcı olması gerektiğini savunmaktadır.

ÖNERİLER

Rol model olarak öğretmenlerin sergilediği davranışların öğrenciler üzerindeki etkisi düşünüldüğünde; öğretmenlerin sergilediği toplumsal cinsiyet davranışlarının öğrenciler üzerinde olumlu veya olumsuz etkileri olabileceğini, toplumsal cinsiyet rollerinin okullarda öğretmenler tarafından yeniden üretilebileceği ya da önlenebileceğini söylemek mümkündür. Bu nedenle öncelikli olarak öğretmenler toplumsal cinsiyet farkındalığını kazanacakları şekilde eğitime alınmalıdır. Ayrıca öğretim programları toplumsal cinsiyet, cinsiyet ayrımcılığı, ifade özgürlüğü gibi konularda uygulamalı etkinlikleri kapsayacak şekilde revize edilmelidir.

Bu araştırma kamuya bağlı liselerde gerçekleştirildiği için elde edilen sonuçlar kısıtlıdır. Bu nedenle özel öğretim kurumları için yeni bir alan araştırması tasarlanabilir. Ayrıca tüm kademeleri içine alan bir araştırma ile karşılaştırmalı araştırmalar yapılması da alana katkı sağlayacaktır.

Etik Metni

"Bu makalede dergi yazım kurallarına, yayın ilkelerine, araştırma ve yayın etiği kurallarına, dergi etik kurallarına uyulmuştur. Makale ile ilgili doğabilecek her türlü ihlallerde sorumluluk yazara aittir." Bu araştırma için Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulundan 21.11.2022 tarih ve 20-255 sayılı etik kurul izni alınmıştır.

Yazarın Katkı Oranı Beyanı: Yazarın katkı oranı %100'dür.

KAYNAKÇA

- Akdöl, B. (2009). *Cam tavan ve kurumsal bir strateji pozitif ayrımcılık; ilaç sektöründe bir sınıflandırma* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Altuntaş, O. & Altınova, H. H. (2015). Toplumsal cinsiyet algısı ile sosyo-ekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Turkish Studies*, 10(6), 83-100. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7674>
- Aydilek-Çiftçi, M. (2011). *Öğretmenlerin ve farklı sosyo-ekonomik düzeye sahip anne babaların cinsiyet rolleri algısının 60-72 ay arası çocukların oyuncak tercihleri ve akran etkileşimleri ile ilişkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Bacacı-Varoğlu, D. (2007). Örgütsel yaşamda cinsiyet rolleri. S. Güney (Ed.), *Yönetim ve organizasyon* (ss. 398-414). Nobel Yayın Dağıtım.
- Bayraktar, S. & Yağan-Güder, S. (2019). Okul öncesi öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin tutumları ile eleştirel düşünme eğilimleri ilişkisi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 9(2), 640-665. <https://doi.org/10.18039/ajesi.577713>
- Bhasin, K. (2014). *Toplumsal cinsiyet "bize yüklenen roller"*. Kadınlarla Dayanışma Vakfı.
- Brooker, L., & Ha, S. J. (2005). The cooking teacher: Investigating gender stereotypes in Korean kindergarten. *Early Years*, 25(1), 17-30. <https://doi.org/10.1080/09575140500042882>
- Cahill, B., & Adams, E. (1997). An exploratory study of early childhood teachers' attitudes toward gender roles. *Sex Roles*, 36(7/8), 517-529. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/BF02766688>
- Chick, K. A., Heilman-Houser, R. A. & Hunter, M. W. (2002). The impact of child care on gender role development and gender stereotypes. *Early Childhood Education Journal*. 29(3), 19-154. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1014528424032>
- Cowan, G., & Hoffman, C. D. (1986). Gender stereotyping in young children: evidence to support a concept-learning approach. *Sex Roles*, 14(3/4), 211-224. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/BF00288250>
- Cramer, P., & Skidd, J. E. (1992). Correlates of self-worth in preschoolers: The role of gender-stereotyped styles of behavior. *Sex Roles*, 26, 369-390.
- Davies, Lynn. (2008). Gender, education, extremism and security. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*. 38 (5): 611-625
- Esen, E., Soylu, Y. & Sağkal, A. S. (2019). Gender perceptions of prospective teachers: The role of socio-demographic factors. *International Online Journal of Educational Sciences*, 11(2), 201-213
- Güney, O. (2012). *5-6 yaş çocuklarında algılanan cinsiyet kalıpyargılarına ilişkin ebeveyn beklentileri ile oyuncak tercihleri arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Gürşimşek, I. & Günay, V.D. (2005). Çocuk kitaplarında cinsiyet rollerinin işlenişinde kullanılan dilsel ve dilsiz göstergelerin değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 53-63.
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with patriarchy. *Gender & Society*, 2(3), 274-290.
- Kara, B. (2015). *Kadınların üst düzey yönetici olmalarını engelleyen "Cam Tavan Sendromu"na ilişkin eğitim yöneticilerinin görüşleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

- Köseler, F. (2009). *Okulöncesi öykü ve masal kitaplarında toplumsal cinsiyet olgusu* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.
- Ling Chen, E. S. & Rao, N. (2011). Gender socialization in chinese kindergartens: teachers' contributions. *Sex Roles, 64*, 103- 116. <http://dx.doi.org/10.1007/s11199-010-9873-4>
- Massaro, L. R. A. (2012). *Gender self-concepts of preschool-age girls* [Unpublished master thesis]. Mills Collage.
- Meece, J. L. & Daniels, D. H. (2008). *Child & adolescent development for educators*. McGraw- Hill.
- Merriam, S. B. (2009). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. Nobel.
- Merriam, S. B. & Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. John Wiley.
- Miles, B. M. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage.
- Nobelius, A. M. (2004). What is the difference between sex and gender. *Monash University webpage*.
Retrieved on October, 16(2014), 1095-1102.
- Özdemir, E. (2006). *Okulöncesi Dönem çocuklarının cinsiyet özelliklerine ilişkin kalıpyargılarının incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Özkan, R. (2013). İlköğretim ders kitaplarında kadın figürü. *International Journal of Social Science, 6(5)*, 617-631.
<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1567>
- Sandnabba, N. K. & Ahleberg, C. (1999). Parents' attitudes and expectations about children's cross-gender behavior. *Sex Roles, 40(3/4)*, 249-262. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1023/A:1018851005631>
- Sayılan, F. (2012). *Toplumsal cinsiyet ve eğitim: Olanaklar ve sınırlar*. Dipnot.
- Şirvanlı-Özen, D. (1992). *Annenin çalışma durumu ve ebeveynin benimsediği cinsiyet rolü değişkenlerinin çocuğun cinsiyet özelliklerine ilişkin kalıpyargılarının gelişimi üzerindeki rolleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Taşkın, P. & Nayır, F. (2021). Does university effect gender perceptions of teacher candidates in Turkey?: Reasons and implications. *Multidisciplinary Journal of Gender Studies, 10(3)*, 258-278.
<http://dx.doi.org/10.17583/generos.5573>
- Todor, I. (2010). Gender in education: teacher perspective. *The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences, 4(12)*, 45-52.
- Topal, Ö. (2012). *Toplumsal cinsiyetin inşası: 7-12 yaş grubu örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Torun, Y. (2002). *Gender-bias in student-teacher interactions and its effect on reproduction of gender roles in the classroom* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Trepanier-Street, M. L. & Romatowski, J. A. (1999). The influence of children's literature on gender role perceptions: A reexamination. *Early Childhood Education Journal, 26(3)*, 155-159.
<http://dx.doi.org/10.1023/A:1022977317864>
- Ünlü, A. (2012). *Bazı değişkenlere göre okulöncesi çocuklarının cinsiyet rolü davranışlarının incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Wood, E., Desmarais, S. & Gugula, S. (2002). The impact of parenting experience on gender stereotyped toy play of children. *Sex Roles, 47(1/2)*, 39-49. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1020679619728>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Seçkin.